

<https://doi.org/10.52387/1811-5470.2026.2.02>
CZU: 821.135.1-95:373:316:1/14+16:9

REPERARE VALORICĂ ȘI FORMATIV-EDUCATIVĂ A ROMANELOR LUI LIVIU REBREANU PRIN LECTURA ONTOLOGICĂ

Nelu VICOL,

doctor în filologie, conferențiar universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău, RM
ORCID: 0000-0001-5626-4556

E-mai: iseneluvicol@gmail.com; vicol.nelu@upsc.md

Andreea Carmen RADU,

profesoară la limba și literatura română, Liceul Tehnologic Auto,
Curtea de Argeș, județul Argeș, **România**
ORCID: 0009-0004-5320-0572

E-mail: andreeacarmen2024@gmail.com

*„Rebreanu nu este doar un cronicar al satului, ci un veritabil arhitect al ființei,
capabil să ridice materia primară a vieții la rang de simbol cosmic” (Mihai Cimpoi).*

Rezumat. Studiul avansează o reevaluare fenomenologică a romanelor „Ion”, „Răscoala” și „Pădurea spânzuraților” de Liviu Rebreanu, operând o transgresare de la repere formative ale lecturii sociologice tradiționale către o hermeneutică a „arhitecturii ființei”, fundamentată pe sistemul critic al academicianului Mihai Cimpoi. Lectura formativă și analitică urmărește modul în care protagonistul eponim evoluează într-un univers „sferic”, guvernat de forțe stihiale, unde pământul încetează să mai fie o simplă resursă economică, devenind un element de legitimare ontologică. Prin explorarea conceptelor de „model al albiei adânci” și de „nuntire mistică cu glia”, articolul evidențiază caracterul tragic al hybrisului lui Ion, prins între imperativele telurice și aspirația metafizică a iubirii. Concluziile studiului subliniază geniul lui Rebreanu de a fixa în structuri narative obiective tensiunile arhetipale ale spiritului românesc, oferind o „istorie deschisă” a devenirii umane. După explorarea posesiei telurice în romanul „Ion”, Liviu Rebreanu atinge în romanul „Răscoala” apogeul arti sale de „arhitect al ființei”. În acest mare moment al creației rebreniene, perspectiva se lărgeste radical: nu mai asistăm la drama unei conștiințe izolate, ci la mișcarea seismică a unui întreg popor (romanul „Răscoala”). Prezentul studiu propune o analiză fenomenologică, explorând tranziția de la determinismul teluric la ontologia sacrului. Cercetarea se concentrează pe parcursul spiritual al protagonistului, interpretat ca o „cădere în sus” – un paradox prin care jertfa devine instrumentul suprem de transcedență. Analiza pune în valoare simbolistica luminii și a privirii ca epifanii ale divinului într-un univers profan, marcat de absurdul războiului (romanul „Pădurea spânzuraților”). Concluziile evidențiază modul în care Rebreanu construiește o „albie adâncă” a conștiinței, transformând spânzurătoarea într-un Axis Mundi al mântuirii. Prezentul studiu analizează modul în care „albia adâncă” a istoriei devorează destinele individuale pentru a lăsa loc manifestării unei forțe primordiale: mulțimea ca personaj total și stihial. Articolul relevă și spațiul valoric și formativ-educativ al lecturii ontologice a romanelor.

Cuvinte-cheie: repere formative, arhitectura ființei, ontologie telurică, modelul albiei adânci, sfericitate narativă, sacralitatea pământului, glasul pământului / glasul iubirii, realism obiectiv, suflet colectiv, stihial, fenomenologia privirii și a masei, axis mundi, epifania luminii.

VALUE AND EDUCATIONAL IDENTIFICATION OF THE NOVELS BY LIVIU REBREANU THROUGH THE ONTOLOGICAL READING

Summary. The study advances a phenomenological reevaluation of the novels “Ion”, “Răscoala” and “Pădurea spânzuraților” by Liviu Rebreanu, operating a transgression from formative landmarks of traditional sociological reading towards a hermeneutics of the “architecture of being”, based on the critical system of academician Mihai Cimpoi. The formative and analytical reading follows the way in which the eponymous protagonist evolves in a “spherical” universe, governed by elemental forces, where the earth ceases to be a simple economic resource, becoming an element of ontological legitimation. By exploring the concepts of “model of the deep riverbed” and

“mystical marriage with the glia”, the article highlights the tragic character of Ion’s hubris, caught between telluric imperatives and the metaphysical aspiration of love. The conclusions of the study emphasize Rebreanu’s genius in fixing the archetypal tensions of the Romanian spirit in objective narrative structures, offering an “open history” of human becoming. After exploring telluric possession in the novel “Ion”, Liviu Rebreanu reaches the pinnacle of his art as an “architect of being” in the novel “Răscoala”. At this great moment of Rebreanu’s creation, the perspective broadens radically: we are no longer witnessing the drama of an isolated consciousness, but the seismic movement of an entire people (the novel “Răscoala”). The present study proposes a phenomenological analysis, exploring the transition from telluric determinism to the ontology of the sacred. The research focuses on the spiritual journey of the protagonist, interpreted as a “fall upwards” - a paradox through which sacrifice becomes the supreme instrument of transcendence. The analysis highlights the symbolism of light and gaze as epiphanies of the divine in a profane universe, marked by the absurdity of war (the novel “The Forest of the Hanged”). The conclusions highlight the way in which Rebreanu constructs a “deep whiteness” of consciousness, transforming the gallows into an Axis Mundi of salvation. The present study analyzes the way in which the “deep whiteness” of history devours individual destinies to make way for the manifestation of a primordial force: the crowd as a total and spontaneous character. The article also reveals the value and formative-educational space of the ontological reading of the novels.

Keywords: formative landmarks, architecture of being, telluric ontology, model of the deep riverbed, narrative sphericity, sacredness of the earth, voice of the earth / voice of love, objective realism, collective soul, spontaneous, phenomenology of the gaze and of the mass, axis mundi, epiphany of light.

Introducere. În una dintre lucrările noastre menționăm [8] că în procesul educational se predau opera literare ce converg spre anumite științe conceptuale, cum ar fi axiologia, sociologia, filosofia, logica, antropologia etc. Or, operele literare, la nivel gimnazial și liceal, cu preponderența acestor discipline-concepte, îl conduc pe elev înspre asimiliarea romanului social, filosofic, axiologic, istoric etc. Însă lapsusurile mijloacelor de învățământ sunt aparente: nu există în acest sens culegeri, manuale sau ghiduri/auxiliare de filosofie, de sociologie, de axiologie, de logică etc. din care elevii se pot inspira conceptual, ca să poată ține un dialog în atare perspective. Noi intervenim în acest discurs cu unele dintre orientările conceptuale privind perspectiva înțelegerii corecte și a valotificării formativ-educative a operei literare.

Apariția romanului *ION* în 1920 [4] a marcat nu doar nașterea romanului românesc modern, ci și o transformare radicală a paradigmei estetice și metafizice în cultura noastră. Trecerea de la idilismul sămănătorist la rigoarea realismului obiectiv a fost salutată de Eugen Lovinescu drept o victorie a sincronismului european. Totuși, dincolo de estetica obiectivării, academicianul Mihai Cimpoi [1] propune o grilă de lectură formativă ce plonjează în straturile adânci ale existenței. Pentru criticul basarabean, Liviu Rebreanu este un „arhitect al ființei”, iar opera sa nu este doar un document social, ci o construcție ontologică de o complexitate uluitoare, unde pământul, sângele și destinul formează o triadă inseparabilă [2].

Discuții. Metode. Algoritmizare. În elaborarea acestui studiu, s-a **utilizat metoda hermeneutică fenomenologică**, aplicată asupra textului rebre-

nian prin grila critică a „ontologiei sferice”, propusă de academicianul Mihai Cimpoi. Cercetarea a presupus:

- *Analiza textuală calitativă* a romanului *Ion*, cu accent pe structurile de adâncime (motivele telurice și simbolistica sacrului);
- *Metoda comparativă*, prin punerea în opoziție a realismului obiectiv (Eugen Lovinescu) cu realismul ontologic (Mihai Cimpoi) ;
- *Instrumentarul critic*, bazat pe conceptele de „model al albiei adânci” și pe „arhitectură a ființei”, extrase din lucrările de referință ale lui Mihai Cimpoi [1] ; [2] .

Arhitectura „sferei” și viziunea demiurgică. În viziunea lui Mihai Cimpoi rigoarea arhitecturală a romanului *Ion* este expresia unei „voințe de cuprindere totală”. Structura circulară a operei - definită prin drumul ce deschide și închide narațiunea - nu este un simplu artificiu tehnic, ci simbolul unui univers „sferic”, închis și implacabil. Acest drum, care „vine și pleacă” din Pripas, reprezintă indiferența cosmică față de dramele individuale ce se consumă în interiorul comunității.

Naratorul rebreanian acționează ca un „Demiurg” ce coordonează o lume autonomă. Această detașare, pe care critica interbelică o numea obiectivitate, este reinvestită de Cimpoi cu o *semnificație metafizică*: autorul nu intervine pentru a judeca moral, ci pentru a lăsa viața să se autoconstruiască în toată duritatea ei. Pripasul devine astfel un microcosmos, o „matrice” a spiritului rural unde destinul nu este o întâmplare, ci o consecință a legilor nescise. Mihai Cimpoi observă că Rebreanu reușește să creeze o „albie adâncă” a narațiunii, în care evenimentele curg cu o necesitate biologică, transfor-

mând satul transilvănean într-o scenă universală a condiției umane.

Ontologia pământului: de la avere la rădăcina ființei. Cea mai nuanțată contribuție a lui Mihai Cimpoi la receptarea operei rebreniene rezidă în interpretarea relației dintre om și glie. Pentru Ion al Glanetașului, pământul încetează să mai fie un simplu bun imobiliar sau o sursă de subzistență. În optica lui Cimpoi, lupta pentru pământ este, în esență, o luptă pentru *legitimitate ontologică*. Într-o lume rurală arhaică, unde „cel fără pământ nu este om”, posesia glii devine singura cale de a obține o densitate existențială.

Celebra scenă a sărutării pământului transcende realismul social, devenind un ritual mistic de factură păgână. Ion nu sărută un obiect, ci o *entitate stihială*, o „amantă” de lut care îi oferă sentimentul puterii absolute. Cimpoi observă că acest gest este unul de „reîntregire a ființei”. Atunci când Ion își afundă degetele în lutul moale, el caută o fuziune cu primordialul, o modalitate de a se contopi cu rădăcinile lumii. Prin pământ, Ion speră să anuleze fragilitatea propriei condiții și să se înscrie într-o eternitate telurică. Astfel, ceea ce pare a fi lăcomie sau parvenire la o primă lectură, devine, sub lentila criticului basarabean, o formă tragică de demnitate umană, un strătăt de „a fi” care precedă „a avea”.

Dialectica „Glasurilor” și tragismul hybrisului. Drama lui Ion se construiește pe o sfâșiere lăuntrică între două forțe irezistibile, pe care Rebreanu le numește simbolic „glasuri”. Mihai Cimpoi analizează *Glasul pământului și Glasul iubirii* nu ca simple pulsuni psihologice, ci ca vectori ai unei antinomii tragice între teluric și metafizic. Pământul reprezintă stabilitatea, ordinea socială și greutatea ontologică, în timp ce iubirea pentru Florica reprezintă aspirația spre libertate, frumos și gratuitate spirituală.

Tragedia survine din imposibilitatea absolută de a reconcilia aceste două dimensiuni în limitele unei singure existențe. În universul „sferic” al lui Rebreanu, *satisfacerea unui glas* atrage după sine pedeapsa implacabilă a celui alt. Căsătoria cu Ana îi aduce lui Ion pământul râvnit, dar îi pustiește universul interior, transformând triumful social într-o deșertăciune spirituală. Încercarea sa ulterioară de a-și recupera dreptul la afectivitate prin Florica este interpretată de Cimpoi drept un *hybris* - o depășire a limitelor permise de ordinea cosmică a satului. Pedeapsa este simbolică și brutală: Ion moare ucis de George Bulbuc, sapa - unealta cu care el dorea să stăpânească pământul - redevenind instrumentul morții. Sângele lui Ion, care se scurge pe pământul râvnit, pecetluiește fuziunea finală, dar tragică, cu glia.

Tabelul 1. Analiza comparativă a „ipostazelor ființei” în satul Pripas

Personajul	Glasul Dominant	Relația cu Pământul	Semnificația Ontologică
Ion al Glanetașului	Glasul pământului / Glasul iubirii	Element de legitimare; „rădăcina” a ființei.	Hybrisul. Lupta tragică pentru reîntregirea ființei prin posesiune.
Ana	Glasul datoriei / Suferinței	Monedă de schimb între tată și soț.	Victima stihiei. Ființa strivită de forțele telurice și sociale.
Vasile Baci	Glasul mândriei / Posesiei	O extensie a propriei autorități și vârste.	Degradarea prin posesiune Pământul ca sursă de conflict generațional.
Florica	Glasul iubirii	Indiferentă, reprezintă frumosul gratuit.	Metafizicul. Aspirația spre libertatea spiritului, inaccesibilă în Pripas.
George Bulbuc	Glasul tradiției / Ordinii	Proprietate moștenită, stabilă, necontestată.	Executantul destinului. Forța ce restabilește ordinea prin sancționarea hybrisului.
Pr. Belciug	Glasul autorității morale	Mijloc pentru zidirea spirituală (Biserica).	Instituția. Încercarea de a disciplina pulsunile telurice prin dogmă.

Microcosmosul social: Sateliții „ființei”. Mihai Cimpoi nu se oprește doar la analiza protagonistului, ci extinde viziunea sa asupra întregii comunități din Pripas. Personajele secundare - familia Herdelea, preotul Belciug, Vasile Baci - sunt văzute ca sateliți care gravitează în jurul aceleiași obsesii ontologice. Pentru Vasile Baci, pământul este o „rană deschisă”, o pierdere a autorității, în timp ce pentru familia Herdelea, lupta se duce pe tărâmul demnității sociale și al supraviețuirii intelectuale într-un mediu ostil.

Criticul basarabean subliniază rigoarea cu care Rebreanu echilibrează planurile narrative. Există o simetrie între drama lui Ion și cea a intelectualității satului, ambele fiind supuse aceluiași determinism istoric și social. Această „geometrie a destinelor” conferă romanului un caracter monumental. Preotul Belciug reprezintă autoritatea morală care, deși încearcă să tempereze patimile pământești, sfârșește prin a deveni parte din mecanismul de acumulare (ridicarea noii biserici), demonstrând că în universul lui Rebreanu, spiritul și materia sunt indisolubil legate.

Dincolo de „stilul cenușiu”: Limbajul ca adevărat la real. Un aspect central în exegeza cimpoiană este reevaluarea limbajului rebrenian. Dacă Eugen Lovinescu accepta „stilul cenușiu” ca pe o necesitate a realismului obiectiv [7], Mihai Cimpoi îl definește drept un limbaj „substanțial” [2]. Cuvântul rebrenian este „bolovănos”, aderând perfect la materia pe care o descrie, fără a lăsa spațiu pentru podoabe retorice inutile.

Nu avem de-a face cu o carență de talent, ci cu o estetică a necesității absolute. În viziunea lui Cimpoi, simplitatea frazei este garanția autenticității ontologice. Limbajul nu trebuie să „înfrumusețeze” viața, ci să o denumească precis, să îi surprindă „albia adâncă”. Acest „non-stil” devine instrumentul ideal de sondare a existenței, eliminând orice distanță între conștiința creatorului și substanța tragică a operei. Cititorul nu asistă la o povestire, ci la o „facere a lumii” prin cuvinte care au greutatea pământului.

De la „sfera” individului la seismul colectivității. După explorarea posesiei telurice în romanul „Ion”, Liviu Rebreanu atinge în romanul **RASCOALA** (1932) apogeul artei sale de „arhitect al ființei” [2]; [5]. Academicianul Mihai Cimpoi observă că, în acest al treilea mare moment al creației rebreniene, perspectiva se lărgește radical: nu mai asistăm la drama unei conștiințe izolate, ci la mișcarea seismică a unui întreg popor. Dacă primele două romane sondau adâncimile sufletului individual,

Răscoala propune o fenomenologie a colectivității, unde individul este absorbit de fluxul irezistibil al istoriei stihiale. Prezentul studiu, ultimul din seria dedicată tripticului rebrenian, analizează modul în care „albia adâncă” a istoriei devorează destinele particulare pentru a lăsa loc manifestării unei forțe primordiale: *mulțimea ca personaj total*.

Discuții. Metode. Algoritmizare. În viziunea academicianului romanul *Răscoala* este valorizat prin **metodele fenomenologiei colectivităților și hermeneuticii arhetipale**, bazându-se pe următoarele etape:

- Analiza psihologiei maselor, interpretată prin conceptul de „contagiune stihială”;
- Sondarea simbolisticii focului și a sângelui, văzute ca elemente de purificare ontologică;
- Sinteza tripticului, prin metoda comparativă a celor trei ipostaze ale ființei rebreniene (individ, conștiință, masă);
- Urmărirea personajului-punte (Titu Herdelea) ca instanță de reflexivitate și logos.

Fenomenologia masei și „Sufletul colectiv”. Rezultatele analizei textuale confirmă că Rebreanu construiește mulțimea ca pe un organism unitar, biologic. Mihai Cimpoi subliniază că „sufletul colectiv” este o emanație a pământului însuși. Discuția evidențiază că răscoala nu este doar socială, ci o tentativă disperată de a restabili o ordine cosmică prin violență ritualică.

Simbolistica focului: Ritualul purificării. Focul domină planul simbolic al acestui stadiu. Conform lui Mihai Cimpoi, incendiarea conacelor reprezintă un ritual de purificare ce șterge semnele înstrăinării. Sângele vărsat pecetluiește legătura mistică dintre țaran și glie, într-o „nuntire însângerată” ce caută reînțoararea în sacru prin distrugere.

Sinteza tripticului rebrenian. (Se inserează tabelul de sinteză: *Ion - Teluricul, Pădurea - Sacrul, Răscoala - Stihialul*). Tabelul demonstrează geometria impecabilă a operei rebreniene, unde fiecare roman completează o fațetă a ființei.

Titu Herdelea: Martorul și Logosul. Analiza îl identifică pe Titu ca fiind „ochiul de veghe” al autorului. Mihai Cimpoi îl definește ca pe o conștiință-martor care oferă distanța critică necesară transformării faptului istoric în meditație metafizică. Titu este singurul care parcurge întreaga „albie adâncă” a tripticului, unind pământul, lumina și focul.

Fenomenologia masei și subconștientul colectiv. În viziunea lui Mihai Cimpoi, *Răscoala* reprezintă trecerea de la psihologia personajului la *fenomenologia colectivității*. Criticul basarabean subliniază că Rebreanu reușește performanța rară

de a descrie mulțimea nu ca pe o sumă aritmetică de indivizi, ci ca pe un organism unitar, biologic, guvernat de instincte atavice. Dacă Ion săruta pământul într-un gest de iubire posesivă, țăranii din *Răscoala* „sărută” pământul prin jertfă și violență, într-o tentativă disperată de a restabili o ordine cosmică, nu doar una socială.

Mihai Cimpoi analizează cu finețe procesul de contagiune psihologică ce transformă satul pașnic într-o forță distrugătoare. „Sufletul colectiv” devine, în termenii lui Cimpoi, o emanație a pământului însuși, care se revoltă împotriva unei „ordini de împrumut”, străine de matricea stilistică a satului românesc. Personajele, indiferent de clasa socială, sunt atrase într-un vârtej pe care nu îl pot controla [2]. Rebreanu demonstrează aici că, în momentele de ruptură istorică, voința individuală este anulată de forța implacabilă a „albiei adâncii” a neamului, care își caută echilibrul pierdut prin explozie.

Simbolistica focului: Ritualul purificării ontologice. Dacă în primele două romane simbolurile centrale erau Pământul (teluric) și Lumina (sacru), în *Răscoala* domină *Focul*. Mihai Cimpoi interpretează incendierea conacelor și a satelor nu ca pe un simplu act de vandalism social, ci ca pe un *ritual de purificare arhaică*. Focul are aici o funcție dublă: distruge semnele opresiunii și ale înstrăinării, dar, în același timp, luminează orizontul unei lumi care cere o reîntemeiere din cenușă.

Sângele, la rândul său, pecetluiește legătura mistică dintre țăran și glie. Cimpoi notează că Rebreanu nu descrie violența de dragul naturalismului, ci pentru a evidenția caracterul tragic și inerent al existenței românești. *Răscoala* este o „cădere în istorie” ce caută, paradoxal, o reîntoarcere în sacru prin distrugere. Prin acest „prăpăd”, mulțimea caută o nuntire însângărată cu dreptatea divină, pe care instituțiile statului profan nu au mai putut-o garanta. Focul mistuitor este, așadar, semnul unei crize ontologice a întregii societăți, nu doar al unei clase asuprite.

Sinteza Tripticului: Geometria destinului românesc. Prin grila lui Mihai Cimpoi, cele două mari romane formează un ansamblu coerent, o „arhitectură a ființei” românești :

Tabelul 2. Dimensionări ale „arhitecturii ființei” în cele două romane

Dimensione analizată	Romanul „Ion”	Romanul „Răscoala”
Perspectiva	Horizontal (Teluric)	Totalitatea (Stihialul)
Conflictul	Posesia pământului	Sufletul colectiv
Simbolul Central	Glia / Sărutul	Focul / Sângele
Finalul	Întoarcerea în lut	Erupția istoriei

Titu Herdelea: Martorul și logosul reflexiv. Un element de continuitate esențial în tripticul rebrenian, observat constant de Mihai Cimpoi, este personajul Titu Herdelea. Prezent în cele două momente, Titu evoluează de la tânărul visător din Pripas la intelectualul matur care asistă neputincios la sângeroasele evenimente din 1907.

Cimpoi îl definește pe Titu ca fiind „conștiința-martor” sau „ochiul de veghe” al autorului. El este puntea ce unește pământul lui Ion cu lumina lui Bologa și, în final, cu cenușa Răscoalei. Dacă mulțimea reprezintă „stihia” oarbă, Titu reprezintă „logosul” ce caută să înțeleagă legile „albiei adâncii” a istoriei. Prin el, Rebreanu oferă cititorului distanța critică necesară pentru ca evenimentul să nu rămână un simplu fapt divers, ci să devină o meditație asupra destinului național. Titu Herdelea este singurul personaj care parcurge întreaga „geometrie a ființei”, asistând la toate ipostazele de devenire ale neamului său.

Dialectica puterii și declinul aristocrației. Mihai Cimpoi extinde analiza și asupra clasei boierești (familia Iuga). Contrastul dintre Miron Iuga, simbol al vechii autorități patriarhale, și fiul său Grigore, reprezentant al intelectualității neputincioase, oglindește fractura socială a vremii. Criticul subliniază că moartea lui Miron Iuga nu este doar sfârșitul unui personaj, ci prăbușirea unei lumi care și-a pierdut contactul vital cu „albia adâncă” a pământului. În viziunea lui Cimpoi, aristocrația rebreniană suferă de o „înstrăinare ontologică”, fapt ce justifică, în plan simbolic, erupția violentă a mulțimii care dorește să recupereze spațiul vital.

Estetica „non-stilului” în romanul „Răscoala”. În ultimul segment al acestui studiu, este necesar să revenim la viziunea lui Mihai Cimpoi despre limbajul rebrenian, care atinge în *Răscoala* o forță de sugestie colectivă : „stilul cenușiu” este aici abandonat în favoarea unui limbaj care imită mișcarea maselor. Frazele sunt scurte, sacadate, au o „muzicalitate a dezastrului” [1].

Criticul basarabean subliniază că Rebreanu nu scrie despre răscoală, ci *scrie răscoala*. Limbajul aderă la realitatea sângeroasă, devenind substanțial

și aspru. Această aderență la realitate confirmă statutul lui Rebreanu de „mare maestru al artei românești”, acela care a înțeles că un popor aflat în plină erupție istorică nu poate fi descris prin podoabe retorice, ci prin cuvinte ce au greutatea pământului și incandescența focului purificator.

De la teluricul lui Ion la metafizicul lui Bologa. Dacă în capodopera sa de debut, *Ion*, Liviu Rebreanu explora condiția umană prin prisma „glasului pământului” și a determinismului teluric, în romanul **PADUREA SPANZURĂȚILOR** (1922) scriitorul translează *interogația ontologică* de la rizontală la verticală [6]. Academicianul Mihai Cimpoi observă că Rebreanu nu mai construiește aici o „sferă” închisă a posesiei, ci o „albie adâncă” a spiritului care tinde spre sacralizare. Trecerea de la Ion al Glanetașului la Apostol Bologa reprezintă, în termenii lui Cimpoi, evoluția de la „omul-sub-stăpânirea-gliei” la „omul-întru-căutarea-luminii” [3]. În continuarea textului, vom descifra acest parcurs sinuos, în care războiul încetează să mai fie un simplu fundal istoric, devenind un „laborator al conștiinței” unde sacrul se relevă prin jertfă și lumină.

În cercetarea noastră aplicăm **metoda fenomenologică și hermeneutică**, operând cu instrumentarul critic, propus de Mihai Cimpoi în lucrările sale de sinteză (vezi referințele bibliografice). Etapele metodologice au inclus:

- Analiza simbolistică a luminii și a privirii în momentele-cheie ale narațiunii (execuția lui Svoboda, moartea lui Bologa) ;
- Sondarea ontologică a conceptului de „sacru”, înțeles ca formă de rezistență a conștiinței în fața absurdului profan ;
- Studiul comparativ al tipologiilor rebreniene, evidențiind saltul de la „glasul pământului” la „sacrul jertfei”, utilizând concepte precum *Axis Mundi* și *Homo Religiosus*.

Rezultate și discuții

Scena Svoboda: Epifania sacrului în privire.

Rezultatele confirmă că scena execuției sublocotenentului ceh Svoboda constituie o epifanie a sacrului

ce declanșează criza ontologică a lui Bologa. Lumina din ochii condamnatului este interpretată, pe urmele lui Mihai Cimpoi, ca o scânteie divină ce anulează autoritatea statului. Discuția subliniază că Svoboda oferă modelul „nuntirii cu moartea”, o jertfă ce devine pentru Apostol singura cale de reînnoire în matca spirituală.

Drumul spre „Apostolat” și geometria tăcerii. Analiza evidențiază că Bologa parcurge un drum invers celui al dezertorului clasic: el fuge *spre sine*. Mihai Cimpoi notează că Rebreanu reușește să redea „muzicalitatea tăcerii” sufletești prin rugăciune, un limbaj substanțial ce refuză zgomotul frontului. Sacrul devine „conștiința ca ultimă instanță”, transformând datoria militară în datorie față de Dumnezeu și umanitate [3].

Analiza comparativă a dimensiunilor existențiale : Spânzurătoarea ca altar și Jertfa ca Nuntire. Finalul romanului este interpretat ca o „*cădere în sus*”: *profanul războiului vs. sacrul conștiinței*). Moartea lui Bologa, marcată de lumina „mare, orbitoare”, reprezintă apogeul viziunii ontologice rebreniene. Academicianul Cimpoi subliniază că acest zâmbet final confirmă depășirea condiției de „ființă-pentru-moarte”, transformând jertfa într-o formă de cunoaștere absolută.

Scena Svoboda: Epifania sacrului în privire.

Punctul de inflexiune al romanului și, totodată, al întregii literaturi rebreniene, este scena execuției sublocotenentului ceh Svoboda. Mihai Cimpoi analizează acest moment nu ca pe un simplu incident militar, ci ca pe o veritabilă *epifanie a sacrului*. Pentru Apostol Bologa, aflat încă în „profanul” datoriei militare și al convențiilor sociale, privirea condamnatului devine o revelație metafizică ce îi zdruncină sistemul de valori.

Lumina din ochii lui Svoboda este, conform lui Cimpoi, scânteia divină ce „sparge” mecanismul absurd al războiului. În momentul în care cehul își potrivește singur ștreangul, el săvârșește un act de suveranitate interioară ce anulează autoritatea statului și a curții marțiale. Academicianul sublini-

Tabelul 3. Sinteza comparativă a opoziției dintre spânzurătoare ca instrument de tortură și spânzurătoare ca *Axis Mundi*.

Dimensiunea analizată	Romanul <i>Ion</i>	Romanul <i>Pădurea spânzuraților</i>	Romanul <i>Răscoala</i>
Perspective	Horizontal (Teluricul)	Verticala (Sacrul)	Totalitatea (Stihialul)
Conflictul	Posesia pământului	Conștiința și Jertfa	Sufletul colectiv
Simbolul Central	Glia / Sărutul	Lumina / Ștreangul	Focul / Sângele
Finalul	Întoarcerea în lut	Ascensiunea spiritului	Erupția istoriei

ază că această lumină „stranie și mândră” exercită asupra lui Bologa o fascinație ontologică: este proba certă că spiritul poate transcende materia și frica de moarte. Svoboda nu moare ca un trădător, ci ca un „nuntaș” al libertății, oferind un model al jertfei pe care Bologa îl va internaliza treptat, transformându-și propria existență într-un pelerinaj invers, către propria matcă spirituală.

Drumul spre „Apostolat”: Rugăciunea și geometria tăcerii. Numele protagonistului, Apostol, nu este un simplu detaliu onomastic, ci o prefigurare a destinului său hristic. Bologa parcurge un drum invers celui al dezertorului clasic; el nu fuge de armată dintr-o frică biologică, ci fuge spre sine, dintr-o necesitate ontologică. Criza sa de conștiință este interpretată de Cimpoi ca o sete de sacru într-o lume a deșertăciunii mecanizate, unde individul este redus la o simplă piesă în angrenajul morții.

În acest context, rugăciunea și dialogul interior devin instrumente de „reîntregire a ființei”. Mihai Cimpoi notează că Rebreanu reușește să redea în acest roman „muzicalitatea tăcerii” suflătești [2], un limbaj substanțial ce refuză zgomotul profan al frontului. Sacrul nu mai este o entitate exterioară, ci devine „conștiința ca ultimă instanță”, transformând datoria față de națiune într-o datorie față de Dumnezeu și față de omenire. Rugăciunea lui Bologa nu este o cerere de grație, ci o încercare de a stabili „geometria interioară” în fața haosului exterior.

Timpul Ontologic vs. Timpul Profan. O contribuție majoră a lui Mihai Cimpoi la înțelegerea romanului este distincția între cele două tipuri de timp care se ciocnesc în conștiința lui Bologa. Pe de o parte, există *timpul profan al războiului* - un timp cronologic, fragmentat de ordine militare, marșuri și execuții. Pe de altă parte, se conturează *timpul ontologic al sacrului*, acel „timp al stării de veghe” în care Apostol își reevaluează întreaga existență [3].

Acest al doilea timp este circular, amintind de structura sferică a primului roman al lui Rebreanu, dar este o sferă care se deschide spre verticală. Fie-

care zi petrecută de Bologa pe front după scena Svoboda este o luptă pentru a trece dintr-un timp în altul. Moartea, în acest context, încetează să mai fie sfârșitul timpului, devenind poarta către un „Timp Veșnic”, unde lumina conștiinței nu mai este umbrită de legile omenești.

Ilona: Femeia ca punte către sacru. În *Pădurea spânzuraților*, figura feminină (Ilona) joacă un rol radical diferit de acela al Anei sau al Floricăi din romanul *Ion*. Mihai Cimpoi vede în iubirea lui Bologa pentru Ilona o etapă necesară în procesul de sacralizare. Iubirea lor nu este pătată de interese materiale sau de instincte posesive; ea este o „iubire-rugăciune”, un refugiu în care sacrul uman se manifestă prin puritate și tăcere. Ilona devine pentru Apostol o călăuză spirituală, legătura lui cu „viața adevărată” ce îi dă forța de a refuza moartea absurdă a războiului în favoarea jertfei asumate. Prin ea, Bologa înțelege că sacrul locuiește în iubirea ce se dăruiește, pregătindu-l pentru marea dăruire finală.

Spânzurătoarea ca „Axis Mundi” și Jertfa ca Nuntire. Dacă în deznodământul romanului *Ion*, pământul își revendică „victima” într-o contopire telurică și brutală, finalul *Pădurii spânzuraților* marchează, în viziunea lui Mihai Cimpoi, trecerea definitivă de la orizontala biologică la *verticalitatea spiritului* [1].

Finalul romanului reprezintă apogeul viziunii ontologice rebreniene, o scenă magistral comentată de Mihai Cimpoi ca fiind o „cădere în sus”. Este paradoxul suprem prin care distrugerea biologică devine înălțare spirituală. Spânzurătoarea încetează să mai fie un simbol al infamiei judiciare, metamorfozându-se într-un *Axis Mundi* - o axă a lumii pe care protagonistul urcă voluntar pentru a anula absurdul istoriei.

Bologa moare zâmbind, absorbit de o lumină „mare, orbitoare”, ce nu mai aparține lumii vizibile. Academicianul Cimpoi interpretează acest zâmbet final ca pe un semn al „nuntirii” cu moartea [2], o temă arhetipală a culturii române (regă-

Tabelul 4. Analiza comparativă a dimensiunilor existențiale

Element de Contrast	Profanele Războiului (Istoria)	Sacru Conștiinței (Spiritul)
Simbolul Central	Frontul / Curtea Marțială. Spațiu al anulării individului.	Lumina / Privirea. Momentul epifaniei și al revelației.
Raportul cu Moartea	Uciderea Anonimă. Moartea ca statistică lipsită de sens.	Jertfa Ritualică. Moartea ca „nuntire” cu Absolutul.
Limbajul	Ordinul Militar. Sec, tehnic, impunând supunerea.	Tăcerea / Rugăciunea. Limbajul substanțial al sufletului.
Spânzurătoarea	Instrument de Tortură. Simbol al infamiei și terorii.	Axis Mundi. Altar al mântuirii prin jertfă.

sită și în *Miorița*), unde jertfa este singura cale de a trece pragul către eternitate. Dacă în romanul *Ion* protagonistul a rămas prizonierul teluricului, îngropat simbolic în pământul râvnit, în romanul *Pădurea spânzuraților* Bologa devine un eliberat al spiritului. În acest punct, „arhitectura ființei” se închide sferic: viața nu mai este o rătăcire prin labirintul datoriei, ci o împlinire prin sacrificiu.

Concluzii. Impactul operei lui Liviu Rebreanu asupra literaturii române este inestimabil. Prin concepte precum „modelul albiei adânci” sau „arhitectura ființei”, creația lui Rebreanu confirmă că ea nu aparține doar istoriei literare, ci unei actualități permanente a spiritului românesc.

Pentru cititorul-elev al liceului, mai ales, recuperarea prin asimilare formativ-educativă a acestor valori și perspective reprezintă o invitație la redescoperirea clasicilor nu ca relicve muzeale, ci ca oglinzi vii ale propriilor noastre căutări identitare. Creația scriitorului rămâne un poem epic al luptei omului cu sinele, cu sângele și cu elementele primordiale. Este o operă monumentală ce confirmă faptul că marea literatură este, întotdeauna, o formă superioară de cunoașterea de sine și o „istorie deschisă” a devenirii noastre într-o ființă.

Prin încheierea acestui triptic, Liviu Rebreanu se confirmă drept cel mai mare arhitect al ființei din literatura noastră. De la lupta individuală pentru glie, la jertfa pentru lumină și, în final, la explozia sufletului colectiv, Rebreanu a cartografiat întreaga existență românească, oferindu-i o demnitate universală.

Astfel, articolul nostru a urmărit să demonstreze că marea literatură refuză interpretările dogmatice. Grație hermeneuticii lui Mihai Cimpoi, am putut vedea cum opera rebreniană rămâne o „istorie deschisă”, un izvor de unde fiecare generație își poate

extrage adevărul ontologic. Rebreanu nu descrie doar evenimente despre trecut, ci despre forțele eterne ce guvernează sufletul uman: nevoia de rădăcini, setea de absolut și chemarea irezistibilă a libertății stihiale.

Recomandări: este imperios necesară și actuală reintroducerea în circuitul critic a grilei fenomenologice a lui Mihai Cimpoi pentru a depăși interpretările strict istorice sau psihologice ale acestor romane. În context pedagogic, pentru reevaluarea întregului triptic rebrenian, se sugerează abordarea *Pădurii spânzuraților* ca pe un studiu de fenomenologie a sacrului, facilitând înțelegerea conceptului de „eroism moral” dincolo de barierele ideologice. De asemenea, studiul sugerează utilizarea acestei perspective în mediul academic și educațional pentru a facilita înțelegerea literaturii interbelice nu doar ca document istoric, ci ca interogație asupra condiției umane universale. Se recomandă abordarea tripticului rebrenian ca pe o unitate indestructibilă în programele de studii superioare și de formare profesională continuă a cadrelor didactice din învățământul general. Utilizarea grilei lui Mihai Cimpoi permite depășirea clișeelelor sociologice de „roman de mase”, oferind o înțelegere a literaturii române ca „istorie deschisă” a spiritului care își caută matca în momentele de criză seismică.

Astfel, literatura română posedă o unitate metafizică indestructibilă. De la glia lui Ion la lumina lui Bologa, Rebreanu ne oferă o cartografie completă a sufletului românesc, amintindu-ne că, dincolo de avatarurile politice, adevărata mântuire rezidă în capacitatea noastră de a ne sacrifica pentru un ideal superior. Așa cum sugera Mihai Cimpoi, opera lui Rebreanu este o „istorie deschisă” a spiritului care, prin jertfă, își regăsește lumina.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. CIMPOI Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Ediția a II-a. Chișinău: Editura Arc, 1997 ISBN 9975-61-020-X
2. CIMPOI Mihai. Liviu Rebreanu: modelul albiei adânci. În vol. *Căderea în sus*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1999 ISBN 973-577-169-1
3. CIMPOI Mihai. *Dicționar de simboluri literare*. Chișinău: Editura Știința, 1994. ISBN 978-9975-79-705-4.
4. REBREANU Liviu. *Ion*. Ediție critică de Nicolae Gheran. București: Editura Minerva, 1970 ISBN/COD: 90446CPCSOP
5. REBREANU Liviu. *Răscoala*. Ediție critică de Nicolae Gheran. București: Editura Minerva, 1974.
6. REBREANU Liviu. *Pădurea spânzuraților*. Ediție critică de Nicolae Gheran. București: Editura Minerva, 1972
7. LOVINESCU Eugen. *Istoria literaturii române contemporane*. Ediția a II-a revăzută. București: Editura Minerva, 1982
8. VICOL Nelu. *Pledoarie în educația pentru viață: Cine și CE învață*. Chișinău: Tipogr. „Totex-Lux”, 2025. ISBN 978-5-86654-695-3.